

Egy folklórgyűjtő feljegyzései

Dobos Ilona:

Egy folklórgyűjtő feljegyzései.

Kozmosz könyvek, Budapest, 1984. 216 p.

* * *

A kötet nem éppen mai kiadású, de több oka is van, amiért ajánlom. Ez az egyik kedvenc könyvem, és abba a kategóriába tartozik, amit többször is érdemes elolvasni és évek múltán is aktuális. Ahogy már a címből is kiderül, Dobos Ilona munkája visszaemlékezés, amit naplójegyzeteire támaszkodva írt meg. Időrendbe szedve ír szakmai és magánéleti élményeiről, arról, hogyan alakult élete, hogyan találkozott adatközlőivel.

Természetesen a gyermekkor-ifjúság fejezet az első, amelyből megtudjuk, milyen a barna medve, ha emberszagot érez, hogyan vészeli át egy kíváncsi kisgyerek a férfiak pipázás közbeni beszélgetését a dohányszagú függöny mögött, ki az a Kaszparek, milyen a gyerekek élete egy kárpátaljai faluban, Szolyván.

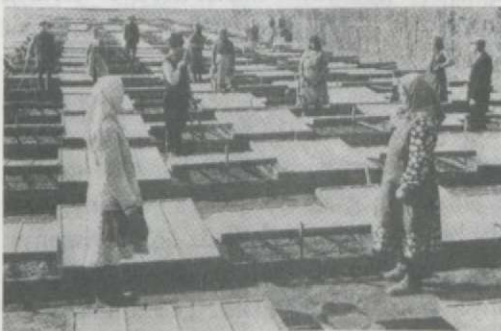
Kilenc éves volt Dobos Ilona, amikor Munkácsra költöztek, s ahogy cseperedett egyre inkább vágyott Budapestre, később mégis úgy látta, hogy *„a gyermekkor és fiatalság éveit csakis vidéken szabad eltölteni”*, hiszen itt sokkal szabadabbak a gyerekek mint egy nagyvárosban.

A tizenéves lány egyre többet olvasott, főleg a világirodalom jelentős alkotásait, mégis érdekes problémával került szembe: a sok olvasástól életidegenné vált, amely családi konfliktusokat is okozott. A problémára később sem talált igazi megoldást, hiszen senkinek nem mondhatjuk, hogy ne olvasson, mert jelentős tudáshoz, élményekhez

jutunk a könyvekből, mégsem lehet minden tudást innen meríteni, mert bizonyos eseteket meg kell élni, meg kell tapasztalni.

A következő nagy fejezetben Sztálinvárosban találjuk az ifjú kutatót, ahova azzal a megbízással érkezett, hogy írja meg a szocialista város történetét. A szempontok figyelemre méltóak: *„A munkán vörös fonálként vonuljon végig Rákosi elvtárs irányító szerepe”* (1952), majd: *„Vörös fonálként vonuljon végig a tömegek kezdeményező szerepe”* (1953). Hogyan írjon a jelenből történelmet? Mi lesz lényeges húsz év múlva is? Fontos, de megválaszolhatatlan kérdések ezek, így nem íródott meg Sztálinváros története, a vizsgálódások mégis hasznosak voltak, tapasztalatot, emberismeretet szerzett összegyűjtőjük.

Dobos Ilona Sztálinvárosban találkozott Tót Szóke Józsefinével, gyűjtései során az első igazán jó mesemondóval, akinek egész családjával évekig tartó barátságba került, így bepillantatható a család mindennapi életébe is. Megfigyelte adatközlője édesanyját, akiről mint a régmúlt itt maradt tanújáról ír: *„Egy reggel felébredve láttam, hogy Anna néni a konyhában matat. A konyhaasztalon*

Vigyázállásban a földeken
Sztálin temetésekor a kommunista világban
egy percre megállt az élet

nagy vekkeróra állt. Megkérdeztem tőle, hány óra van? Meglepetésemre Anna néni kijött a konyhából és az előszoba külső tábláit kezdte hajtogatni...Hát nem ismerem én az órát, csak az árnyékból tudom, hány óra van, vagy a nap állásáról."

A gyűjtőutak sorában fontos állomás Bodrogkeresztúr, ahol nem csak egy-egy falubeli életet ismerhette meg, hanem a helybeli kastélyban elhelyezett szociális otthon lakóit annyira, hogy egy hónapig közöttük gyűjtött. Az otthon lakói közül hárommal az olvasó is megismerkedhet: az ezredessel, a megalázottal és egy vasárnapi íróval.

A Sztálinvárosban megismert ácsok tanácsára Dobos Ilona 1965-ben felkeresett egy palóc falut, Érsekvadkertet. Itt nem csak kitűnő mesemondót, hanem a paraszti életforma legeredetibb, legérintetlenebb változatát találta, amivel csak találkozott gyűjtései során. Itt érezte magát leginkább kívülállónak, pedig addigra már jelentős gyűjtési tapasztalatai voltak, sokféle embert, életformát látott. A faluban hétköznap csak az asszonyok, gyerekek és öregek tartózkodtak, a munkaképes férfiak állványozóként dolgoztak akár távoli építkezéseken is, így csak két hetente hétvégére jöttek haza. Itt tett érdekes megfigyeléseket a gyerekevelésre vonatkozóan is: a gyerekeket másfél-két éves korukig szoptatták, mert úgy tartották, hogy akít sokáig szoptatnak, erős lesz. A gyermekeket Dobos Ilona szerint agyonkényeztették, becézgették, gyakran ölbe kapták, altató dalokat énekeltek nekik. 8-10 éves korukra azonban megváltozott ez a viszony, legalábbis a fiúgyermekek és az anyák viszonya: szigorúan bántak velük, gyakoriak voltak az anyai pofonok. Nagyobb „elszámolásokra” hétvégeken került sor, amikor a családfő is otthon volt. A vallásosságot főleg az asszo-

nyok körében figyelhette meg, hisz mint már említettem, döntően az asszonyok tartózkodtak a faluban. A vallásosság a hétköznapokban központi szerepet töltött be, sűrűn jártak templomba, papjaikért rajongtak. A vallásos életben gyakoriak a babonák. A palóc asszonyok a népviseletre nagy hangsúlyt fektettek, a díszes ünnepi viseletet a templomban lehetett bemutatni. Érsekvadkertben azonban nem csak az asszonyok életét figyelte meg Dobos Ilona, hanem megismerkedett Ordódy József mesemondóval is. Első látásra csalódást okozott az idős ember, mert szóltanul ült a konyhában és egyáltalán nem örült a látogatónak. Hamarosan kiderült, hogy Ordódy csak némi pálinka segítségével hajlandó mesélni. Akkortól fogva Dobos Ilona mindig vitt neki pálinkát. Ordódy hivatásos mesemondó volt, valamikor abból élt. Nagyon hosszú meséket mondott, egyik példálul nyolcvan gépelt oldalt tett ki. Sajnos azonban a falubeliek már nem voltak kíváncsiak ezekre a mesékre, inkább rövidebb, tréfás vagy erotikus történetek voltak népszerűek.

A Néprajzi Múzeum könyvtárában eltöltött idő (1957–1976) nem csak szakmai szempontból volt fontos, hanem nagyon sok új ismerettséget kötött a könyvtári munka során, hiszen a múzeum majdnem minden dolgozója használta azt. Az olvasótermi ügyeletek alatt pedig nagyon sok könyvet elolvashatott. Érdemes idézni, hogyan ír erről: *„Az olvasás mellett... egész életemben különösen nagy jelentőséget tulajdonítottam a beszélgetésnek. Szerettem beszélni, és érdekelt, amit mások mondtak. És a barátságot is mindig nagyon fontosnak éreztem.”* Ez az, ami egy folkldörgyűjtőből nem hiányozhat, hiszen ha az adatközlők nem látják az érdeklődést, nem szívesen mesélnek saját életükről. A mások

iránti érdeklődés persze a magánéletben is előny. Ebben a fejezetben olvashatunk egy ma is, sőt ma egyre inkább aktuális problémáról, a párválasztásról. A falvakban szinte mindenki megtalálta a párját, csak néhány szellemi vagy testi hibában szenvedő agglégény vagy vénlány maradt, Budapesten pedig – ahogy más nagyvárosokban is – nagyon sok okos, szép, mégis egyedülálló fiatal nő élt. Ennek okait próbálja megkeresni a szerző. Úgy gondolja, a faluban a lányok nagyobb nyilvánosság előtt kerültek eladósorba, másrészt itt kényszerhelyzet volt a házasság, más életformát nem tűrt meg a közösség. A mai városokban a férjhez menést több tényező befolyásolja, mint korábban: a pályaválasztás (elnőiesedett pályák), földrajzi helyzet (pl. Miskolcon több férfi él a nehézipar, a műszaki egyetem miatt).

A következő fejezet a *Találkozásaim* címet viseli. Kissé talányos, hisz eddig is találkozásokról volt szó. Itt azonban olyan embereket ismerhetünk meg, akik a falu társadalmának periferiáján élnek. Így ismerjük meg a cigány mesemondót, aki fuvarosnak számított, mert nem volt hajlandó megválni rozszant gebéjétől, de munkája nem akadt, viszont nyugdíjat se kapott emiatt. Dobos Ilona megpróbált Tarcalon megismerkedni egy állítólagos boszorkánnyal, de az idős asszony túlságosan gyanakvó volt, így a terv meghiúsult. Érdekes lehetett találkozni a rácalmási remetével is, aki gondolkodással töltötte idejét és várta Isten üzenetét.

A kötet újabb fejezete érdekes kérdést vet fel: hogyan viselkedjen adatközlőivel a néprajzi gyűjtő? Az elmondott történetek

szórakoztatóak, mégis tanulságosak: hogyan segíthet a gyűjtő a nehéz sorban élő adatközlőknek? Fel kell-e világosítani az embereket, hogy nem létezik vízibornyú? És tovább sorolhatnám a gyűjtőt foglalkoztató kérdéseket.

A hagyományos paraszti kultúrában élő ember viselkedése sokban eltér a várositól, mégis vannak olyan városi szokások, amelyek hatnak a falusi életre, de ezek az elemek jelentős változásokon mennek keresztül a falvakban. Ilyen változásról szól a következő fejezet, de ugyanígy szó esik arról is, hogy a városba költözött falusiak milyen szokásokat mentettek át új lakóhelyükre.

Az utolsó fejezetben egy vitatott kérdés kerül a figyelem középpontjába: a giccs. A szerző nagyon szimpatikusan kezdi a fejezetet: leszögezi, hogy nem védi a giccset, mégis talán kevésbé ítéli el, mint azt szokás, mert látta, hogy az emberek mennyire ragaszkodnak megszokott tárgyaikhoz függetlenül attól, hogy azok művészi értéke milyen. Természetesen a giccs mellett előkerül az elitkultúra és a tömegkultúra szétválása, befogadása, szerepe is.

Az eddig leírtak a kötet csekély részét teszik ki, abból is természetesen önkényesen ragadtam ki részleteket saját ízlésem szerint. Jó szívvel ajánlom olvasásra, hiszen mindennapi problémákat vet fel, stílusa szellemes. Aki ekkora élettapasztalattal rendelkezik, mint Dobos Ilona, annak emlékeit mindenképpen érdemes megismerni, elgondolkodni rajta.

Jaksa Helga

A vállalkozói szféra várkalauza

Szaboky Zsolt: A Kárpát-medence várai.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
h. és é. n. [1996]

* * *

Elsőrendű díjszabás a hajdani filmszínházakban: *színes, magyarul beszélő, amerikai...* A vadonatúj vártörténeti fotóalbum ezek alapján feltétlenül ebbe tartozik. Karácsonyi ajándékként, gigantikus áron jelent meg ez az első ránézésre lélegzetelállítóan szép kiadvány. Fantasztikus mennyiségű gyönyörű színes fotográfia, térképbelső – minden, ahogy illik.

Az átlapozott oldalakkal csökken a lelkesedés és nő az indulat. A belborító színpompás térképén jócskán találunk kifogásolnivalót, ha pedig arra lennénk kíváncsiak, hogy melyik vár hányadik oldalon tekinthető meg a kötetben, ugyancsak meglepődnénk. Az albumban *nincs tartalomjegyzék* – se az elején, se a végén. A kultúr- és információs nyelvek mindegyikén olvasható rezümészösszetétel után ugyan van egy helynévmutató, de ebben a várat nemhogy nem kiemelten, de hiányosan közlik. Bevezetőként *Csukovits Enikő* ismertetését olvashatjuk. A szösszetetek helyett inkább ezt kellett volna az említett nyelvekre lefordítani, hiszen közel sem olyan elmélyült szakírás, amit egy felszínes múltkedvelő Ausländer ne tudott volna megemészteni. Adat-irritábilisek részére a nagy semmit néhány gondosan megszerkesztett mondatba bújtatta a szerző. Szemre-

hányást ne neki tegyünk, nyilván erre volt rendelése. Az előszó azok számára lehet érdekes, akik még nem hallottak arról, hogy a középkorban Magyarországon is épültek várak, amelyek a törökellenes honvédelem legfontosabb eszközeivé váltak a későbbi századokban.

Fotók a várakról. Kicsik, nagyok, még nagyobbak. Lila szűrővel, narancssal, hajnali kékekkel, dohányfüstössel. Az egyik agyonzúzott, a másik túltorzított nagylátószöggel készült. Csupa fotótechnikai flanc, talán egy olyan kép nincs az albumban, amelyet rövidlátó konzervativizmusunkkal *hagyományosnak* tekinthetnénk. *Orgián tombol a giccs.* Trahantra könnyűfémfelni: a homogén felületek szemcséssége kisfilmet sejtet. A kísértőszövegek minősítése felesleges...

Ha van valami értéke a könyvnek, akkor talán az, hogy nem feledkezik meg a trianoni határainkon túli, egykori magyarországi várakról-váromokról sem. Azért a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi vagy délvidéki oldalakat végignyálazva elmerenghetünk a táj és a védműemlékek szépségében. Akarva-akaratlanul, valahol évtizedes mélységben felszűkül az emberben a piszkos irredenta.

Jó, hogy vége a kilencvenhatos évek –, a mille-bicentenárium (?) miatt pedig nem kell, hogy fájjon a fejünk. Ha egy bölcsészegyetem idáig sülyedhet az évfordulós reprezentációban, felmerül a kérdés: mi jöhet még?

Nagy Tamás